

УДК 75.071.1(477)(092)Негода
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-1-7>

Ольга ДЕНИСЮК,
orcid.org/0000-0002-8196-8608
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна) olyadenysiuk@gmail.com

Поліна ПОПІЛЬ,
orcid.org/0000-0002-2834-5786
мистецтвознавець
(Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна)
polinkapopil@gmail.com

СКІФСЬКИЙ ЦИКЛ БОРИСА НЕГОДИ ЯК СИМВОЛ ПРАІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ

Стаття присвячена дослідженню творчості відомого подільського художника та педагога Бориса Негоди, який у своїй мистецькій практиці звертався до складних для художнього втілення тем, пов'язаних з історією та культурою України. Його багатий та різноплановий творчий спадок ще мало досліджений фахівцями, потребує ґрунтовного мистецтвознавчого аналізу, чим зумовлюється актуальність теми. Мета статті – дослідити та проаналізувати один із найцікавіших циклів робіт митця «Скіфи», який виконаний у техніці олійної пастелі, вирізняється складністю композицій, оптичними ефектами, багатоколірною палітрою. У даній розвідці проаналізовано тему праісторії українського етносу та її відображення у таких знакових творах митця даного циклу: «Той, що на золотій колісниці», «Танок Небесної громовиці», «Малинові дзвони шепоту цвітіння», «Марево поклику у відлунні глибин» тощо.

Образ скіфа в українському мистецтві залишається непоширеним, незатертим символом українського етносу, що має великий потенціал для переосмислення сучасними художниками, а цикл робіт «Скіфи» Бориса Негоди – це вдалий приклад апелювання до минувшини для осмислення історичних витоків сьогодення засобами художнього вираження.

Автори дійшли висновку, що основні риси творів скіфського мистецтва – схематизацію та узагальненість – Борис Негода переосмислив і органічно вписав у свій цикл, відмовившись від формального копіювання збережених образів кочівників і землеробів. Отже, не сліпе поетизування, не радикальна відмова чи замовчування минулого, а усвідомлене переосмислення стає для нього кроком до формування самостійного, чіткого і при цьому багатогранного українського наративу. Результати дослідження є підґрунтям для реактуалізації скіфських образів в українському мистецтві з метою їхньої подальшої ретрансляції на міжнародний художній ринок як символів праісторії українського етносу.

Ключові слова: Борис Негода, «Скіфи», цикл картин, наратив, український етнос.

Olha DENYSIUK,
orcid.org/0000-0002-8196-8608
Associate Professor of Department of Theory and History of Art
National Academy of Fine Art and Architecture
(Kyiv, Ukraine) olyadenysiuk@gmail.com

Polina POPIL,
orcid.org/0000-0002-2834-5786
Art Critic
(Kamianets-Podilskyi, Khmelnytsky region, Ukraine) polinkapopil@gmail.com

BORYS NEHODA'S SCYTHIAN CYCLE AS A SYMBOL OF THE PREHISTORY OF THE UKRAINIAN ETHNOS

The article is devoted to the study of the artworks of a famous Podilsk artist and teacher Borys Nehoda, who turned to difficult for artistic embodiment topics related to the history and culture of Ukraine. His rich and diverse creative heritage has not been properly assessed yet and requires further thorough art research, which determines the relevance of the topic. The purpose of the article is to explore and analyze one of the most interesting cycles of the artist's heritage

“Scythians”, which was created in an oil pastel technique. The cycle is characterized by the complexity of the composition, optical effects, multi-colored palette. This exploration analyzes the theme of the prehistory of the Ukrainian ethnos and its reflection in the most significant works of an artist, such as “The One on the Golden Chariot”, “Dance of the Heavenly Thunder”, “Raspberry Bells Whisper of Blossom”, “Ghost of Call in the Echo of the Depths” and others.

The image of the Scythian in Ukrainian art remains a rare, indelible symbol of the Ukrainian ethnos, which has a great potential for rethinking by contemporary artists, and the series of works “Scythians” by Borys Nehoda is a good example of appealing to the past to comprehend the historical origins of the present.

The authors conclude that the main features of Scythian art, such as schematization and generalization, Borys Nehoda rethought and organically included in his cycle, refusing to formally copy the preserved images of nomads and farmers. Therefore, not blind poeticization, not a radical rejection or suppression of the past, but a conscious rethinking becomes for an artist a step towards the formation of an independent, clear and at the same time multifaceted Ukrainian narrative.

The results of the study are the basis for the re-actualization of Scythian images in Ukrainian art with the aim of their further retransmission to the international art market as symbols of the prehistory of the Ukrainian ethnos.

Key words: Borys Nehoda, “Scythians”, cycle of paintings, narrative, Ukrainian ethnic group.

Постановка проблеми. В Україні сьогодні відчутна доволі сильна централізація не лише політичного, але й культурного життя. Отже, видається, що слід більше привертати суспільну увагу до маловідомих широкій аудиторії особистостей із регіональних центрів, які своєю творчістю зробили не менш відчутний внесок в історію українського мистецтва та культури, ніж більш відомі та «розкручені» особистості. Такою постаттю, на нашу думку, є графік, живописець та педагог, представник подільської художньої школи Борис Негода, який у своїй творчості звертався до численних і доволі складних для художнього втілення тем, пов'язаних з історією та культурою України. Його багатий та різноплановий творчий спадок ще мало досліджений фахівцями, потребує ґрунтовного мистецтвознавчого аналізу. Цим зумовлюється актуальність нашої розвідки.

Аналіз досліджень. Постаті художника Бориса Негоди присвячено вкрай мало науково-мистецтвознавчих досліджень. Переважно це колонки в місцевих газетах у публіцистичному стилі, наприклад: «Свобода слова» (Росинська, 2009: 4), «Буковина» (Канюка, 2009: 2) тощо. У газетних статтях подаються біографічні відомості, інтерв'ю, узагальнено описується творча манера митця як стала система поглядів. Згадані вище тексти дають лише поверхове уявлення про те, ким насправді був Борис Негода та наскільки образна його художня мова.

Короткі нариси про творчість Бориса Негоди писали також Марина Дільманбетова (Дільманбетова, 2007: 1), Наталія Яцемірська. Авторкою найбільш повної книги про життя та творчість митця «Чари козацького письма. Мальовниче життя Бориса Негоди» є Наталія Урсу (Урсу, 2014: 5). У трьох розділах дослідження висвітлюється біографія митця, джерела його творчої манери, розглядається мистецьке оточення художника, його педагогічна діяльність, проте

не аналізуються детально пастельні цикли, у тому числі й цикл «Скіфи».

Відомому українському ученому-історичу Володимиру Качкану належить багатотомне видання, присвячене знаковим, на його думку, постатям української культури «Одкровення. Есеї про літераторів, вчених, митців» (Качкан, 2016: 3). У стилі документально-художнього есе автор подає біографії діячів науки, культури та мистецтва, сполучаючи біографізм із образністю. Одне із них присвячене Борису Негоді.

Мета статті – дослідити та проаналізувати скіфський цикл робіт Бориса Негоди з точки зору ролі образу скіфа у процесі формування українського художнього образу.

Виклад основного матеріалу. Борис Негода (1944–2020) – один із найяскравіших представників подільської художньої школи, заслужений художник України (1999), член Спілки художників України (1977). У багатьох роботах митця відображені народні традиції, історія і духовна культура українського народу. У 2000 р. Борис Негода отримав міську відзнаку «Честь і шана» за значні заслуги у справі культурного відродження Кам'янець-Подільського. Твори митця успішно експонувались у Чернівцях, Києві, Москві, а також у Польщі, Болгарії, Румунії, Австрії, Німеччині, США. Його картини сьогодні можна побачити в картинній галереї Кам'янець-Подільського історичного музею, значна частина зберігається в приватних колекціях України (зокрема, у колекціях родини митця, друзів) та за межами нашої держави.

Основні життєві віхи Бориса Негоди схожі із іншими митцями: навчання у Чернівецькому художньо-ремісничому училищі (закінчив у 1961 р.), на факультеті графіки Київського художнього інституту (нині це Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури). Майстерню Василя Чебаніка він закінчив у 1974 р. Далі працював художником-графіком

від Чернівецької обласної спілки художників. З 1997 р. він був викладачем, доцентом кафедри живопису Кам'янець-Подільського педагогічного інституту (нині це Національний університет ім. І. Огієнка).

Однак визначальним для Бориса Негоди було те, що він був художником, який глибоко відчував тему, за яку брався, намагався розібратися з власним ставленням до неї, проаналізувати її всебічно. Для цього, звісно, мало однієї чи навіть кількох робіт, тому зрілий період творчості художника з 2000-х рр. позначений роботою над тематичними циклами. У нього з'явився простір, достатній для того, щоб виразити себе до кінця, при цьому розмістивши різні акценти на окремих картинах, не перенасичуючи змістами кожне окреме полотно. Нові цикли олійних пастелей – «Скіфи», «Ангели», «Шеченкіана», «Козацький скоропис», «Метаморфози» – справляють більш цілісне враження, ніж окремі твори. Вони вирізняються складністю композиції, оптичними ефектами, багатоколірною палітрою. У них наявна велика кількість поліфонічних символів, яким художник надає філософського навантаження. Оскільки роботи виконані у рідкісній копійчій техніці олійної пастелі, зазначимо, що над кожною з них художник працював довго.

Звертаючись до мистецтва Скіфії, відомого нам за викопними пам'ятками з численних курганів на Півдні та Південному Сході нашої країни, неможливо не помітити, що ювелірні прикраси, фрагменти оздоблення зброї та інші декоративно-прикладні вироби цих кочових народів переважно пов'язані саме з етнічною міфологією та культурами. Оскільки підґрунтям скіфського мистецтва були тодішні уявлення про світобудову, закономірно, що у зображеннях використовувалися такі прийоми, як гіперболізація, спрощення, зооморфізм. Крім того, скіфи активно зверталися до знаків-символів. Зооморфний стиль виробів скіфської доби є, безперечно, найбільш упізнаваною, найяскравішою її рисою. Стилізація, ігнорування природних пропорцій тіла, ознак статі та реалістичності поз, певна схематизація, а також узагальненість образу – основні риси творів скіфського мистецтва, які Борис Негода засвоїв, переосмислив і органічно вписав у свій цикл, відмовившись від формального копіювання збережених образів кочівників і землеробів.

Усі картини циклу «Скіфи» (2003–2005 рр.) виконані в єдиному форматі, стриманій палітрі блакитно-оливкових відтінків із жовтавими акцентами, олійною пастеллю. Загалом це шість таких робіт: «Тотеми роду й мого народу» (2003 р.), «Порох часу і золото мрії (Скіфський цар Скілур)»

(2003 р.), «Той, що на золотій колісниці» (2004 р.), «Танок Небесної громовиці» (2004 р.), «Малинові дзвони шепоту цвітіння» (2005 р.), «Марево поклику у відлунні глибин» (2005 р.). Композиційно і за змістом цикл має цілісний та вичерпний вигляд. Враховуючи віддаленість у часі скіфської доби, що перетворює її на недосяжний для нас досвід, ми говоримо виключно про фантазійні образи, що є благодатним ґрунтом для створення міфу. Принагідно згадаємо, що появі звіриного стилю та його подальшому розвитку передувала потреба у візуалізації міфологічної картини скіфського світу, тому роль, яку відігравали тварини в мистецтві кочівників, до певної міри можна описати як тотемічну. Невипадково одна з картин циклу має назву «Тотеми роду й мого народу» (папір, олійна пастель, 2003 р.). На ній у повний зріст зображено чоловіка похилого віку і молоду мініатюрну жінку. Вона тримає в руках квіти, а він – малу тварину, що схожа на ягня. З першого погляду можна сприйняти цю пару за біблійних Йосипа і Марію. Змія, яка зображена над головою дівчини, також має двоїсте прочитання: це класична тварина скіфської міфології і християнського світу одночасно. Грифон у нижній частині полотна так само походить з іконографії ранніх християн, є символом сил помсти і перешкоди. З XIV ст. образ грифона втілює двоїсту природу Христа – людську і божественну. Крім того, це суто скіфська традиційна істота. Грифон нахилив голову і п'є воду. Ця деталь також може мати відношення до християнського світу, оскільки в глибоко символічному катакомбному живописі джерело було образом раю, символом спасіння душ. Отже, Борис Негода схрестив на полотні дві культури, які мали відношення до подальшого розвитку суспільства на теренах України. Цікаво, що грифони, які є ще на двох інших картинах цього циклу, завжди зображені ніби в іншому вимірі, вони порушують класичні закони композиції. Це створює ефект двошарового накладання під час монтажу. У такий спосіб художник поєднав та одночасно розмежував два рівні світу – реальний та нереальний.

Скіфський цикл творів Бориса Негоди містить велику кількість предметів скіфсько-еллінського мистецтва: це і зброя, і корони, і золота колісниця, і мідні дзвіночки, і прикраси нашійні, наплічні, браслети, і, звісно, золота пектораль. Картини переважно однофігурні, представляють головного персонажа як виразника певного аспекту, акценту на тлі загального скіфського нарративу. У приватній бесіді Борис Негода зазначив, що він не використовував жодного ілюстративного матеріалу

для створення образів своїх скіфів. Однак фантазійні обличчя кочівників мають антропологічну схожість із реконструкціями науковців.

У структурі скіфського циклу відбиті принципи гегелівського діалектизму. Картині «Той, що на золотій колісниці» (папір, олійна пастель, 2004 р.) відповідає «Танок Небесної громовиці» (папір, олійна пастель, 2004 р.). Дихотомія дня і ночі, жіночої і чоловічої сили виражена в однаковому виборі композиції: руки бога і богині тримають лук майже в однаковій позиції, на їхніх головах є подібні корони, а одяг вкритий звіриним орнаментом. Рука чоловіка тримається за золоту голову змії, прикріпленої до колеса його колісниці, тоді як жива змія обвивається навколо ніг Небесної громовиці.

Образу Скілура відповідає постать скіфської царівни. З нашарувань генетичної пам'яті постає величний образ царівни наших пращурів. За її спиною яскраві мерехтіння примарного ефіру, сплетене із сотень штрихів брунатного, червоного, блакитного, жовтого, зеленого, бірюзового кольорів. Скіфська Мона Ліза, вона злегка посміхається куточками губ. Борис Негода поєднує у цій картині образ владної повелительки із підкресленою жіночністю. Головний убір царівни прикрашений дзвіночками, які в різних культурах світу були носіями магічного.

Однією з останніх картин циклу є «Малинові дзвони шепоту цвітіння» (папір, олійна пастель, 2005 р.). Неможливо не помітити композиційну схожість цієї роботи з «Царівною» (інша назва – «Марєво поклику у відлунні глибин») (папір, олійна пастель, 2005 р.). На обох картинах зображені жіночі образи в погрудному зображенні. Їхні обличчя виразно виступають з падаючої від головних уборів тіні. Особа в «Малинових дзвонах <...>» має виразно зловісну конотацію. Вона нагадує жорстокого сфінкса, який загадав загадку, що не має правильної відповіді. Золота маска, яка вкриває обличчя, шию та груди, змушує згадати про поняття персони – слова на позначення масок в давньогрецькому театрі. У ХХ ст. маска в мистецтві не без сприяння філософії Карла Юнга перетворилася на маркер двоїстості людської природи, вторинної дійсності. Зображаючи Царівну у «Марєві поклику <...>», Борис Негода свідомо відійшов від історичної достовірності й розмістив нашійну прикрасу – пектораль – нижче, під

персами жінки, чим підкреслив ідею жіночності, чуттєвого начала. Водночас жінка в «Малинових дзвонах <...>» виглядає неприродною, штучно вилитою з металу. Маска має виразні фалічні обриси. Це надає картині амбівалентного значення, створює конфлікт всередині полотна, який сприймається реципієнтом на підсвідомому рівні і викликає почуття стурбованості, невизначеності, невпевненості у тому, що перед нами жінка. За маскою може ховатися хто завгодно. У цьому – загадка сфінкса. Сам художник запропонував таке додаткове прочитання і закликав нас подумати про те, що ніхто не може втекти відплинності часу, навіть царі. Незворушна маска на картині – спосіб зберегти красу і молодість того, хто за нею ховається.

В цілому цикл «Скіфи» можна вважати візіонерським у тому сенсі, що він не просто копіює, поверхово відтворюючи лише зовнішнє життя, а охоплює усю безодню часу, позначає його глибиною і художньою витонченістю. Отже, не сліпе поетизування, не радикальна відмова чи замовчування минулого, а усвідомлене переосмислення стає кроком до формування самостійного, чіткого і при цьому багатогранного українського нарративу.

Висновки. З точки зору формування українського нарративу ми зробили спробу проаналізувати цикл творчих робіт «Скіфи» видатного митця з Кам'янець-Подільського Бориса Негоди, чії графічні та живописні картини ще не були ґрунтовно проаналізовані мистецтвознавцями. Образ скіфа в українському мистецтві залишається непоширеним, незатертим символом українського етносу, що має великий потенціал для переосмислення сучасними художниками. Цикл робіт «Скіфи» Бориса Негоди – вдалий приклад апелювання до минувшини для осмислення історичних витоків сьогодення засобами художнього вираження.

Результати дослідження є підґрунтям для реактуалізації скіфських образів в українському мистецтві з метою їхньої подальшої ретрансляції на міжнародному художньому ринку як символів праісторії українського етносу. Водночас можна також упевнено стверджувати, що творчий доробок Бориса Негоди, його роль як митця в історії української культури належним чином ще не оцінені та потребують подальших ґрунтовних мистецтвознавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дільманбетова М., Сіماشова А. Мистецький храм художника Бориса Негоди. *Слово і час*. 2007. № 6. С. 95–96.
2. Канюка Л. Ангели творчості Бориса Негоди. *Буковина*. 2009. № 30. С. 1–3.
3. Качкан В.А. Верлібри пастелей (Борис Негода). *Одкровення: есеї про літераторів, вчених, митців* : багатомне видання. Том перший. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. С. 271–284.
4. Росинська О. П'ять олівців для художника. *Свобода слова*. 2009. Ч. 15. С. 18.

5. Урсу Н.О., Бугерчук У.М. Чари козацького письма. Мальовниче життя Бориса Негоди. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 152 с.

REFERENCES

1. Dilmanbetova M., Simashova A. Mystetskyi khram khudozhnyka Borysa Nehody. [Art temple of an artist Borys Nehoda]. *Slovo i chas*. 2007, Nr 6, pp. 95–96 [in Ukrainian].
2. Kaniuka L. Anhely tvorchosti Borysa Nehody. [Creativity angels of Borys Nehoda]. *Bukovyna*. 2009, Nr 30, pp. 1–3 [in Ukrainian].
3. Kachkan V. A. Verlibry pastelei (Borys Nehoda). [Verlibri pastels (Boris Negoda).] *Odkrovennia: esei pro literatoriv, vchenykh, myttsiv*. 2016, T. 1, pp. 271–284 [in Ukrainian].
4. Rosynska O. A. Piat olivtsiv dlia khudozhnyka. [Five pencils for an artist]. *Svoboda slova*. 2009, Nr 15, p. 18 [in Ukrainian].
5. Ursu N. O., Buherchuk U. M. Chary kozatskoho pysma. Malovnyche zhyttia Borysa Nehody [The charms of Cossack writing. Picturesque life of Borys Nehoda]. *Aksioma*. 2018, p. 152 [in Ukrainian].